

*Gašper Cerkovnik***GOTSKI RELIEF SV. PAVLA –
NOVOODKRITO DELO REZBARJA
RELIEFOV V ZGORNJEM TUHINJU
IN DELAVNICE MOJSTRA VIDA
IZ KAMNIKA**

Kvalitetni gotski relief sv. Pavla je danes v zasebni lasti, po pripovedovanju zadnjega lastnika, ki ga je pridobil pred nekaj leti, pa je bil v sedemdesetih letih 20. stoletja odkrit na podstrešju kmečke hiše v okolici Lukovice (sl. 1). Neprimerno hranjenje je na njem pustilo kar nekaj sledi, saj je skoraj v celoti izgubljena prvotna polihromacija, opaznih pa je še nekaj drugih poškodb. Med večjimi je odlomljeno rezilo meča, tako da je svetnikov atribut prepoznaven samo še po držalu v svetnikovi desnici. Manjkata tudi svetnikovo desno stopalo in večji del pravokotnega podstavka, na katerem stoji. Odbit je bil še levi del brade, močnejše pa so odrgnjeni tudi bolj izpostavljeni deli, kot so nos in kodri las na svetnikovem čelu.¹ Vse te poškodbe pa niso zakrile visoke kakovosti reliefa in slogovnih značilnosti, ki omogočajo natančnejšo umestitev tega dragocenega dela v poznosrednjeveško kiparstvo na Slovenskem.

84 centimetrov visoki, 26 centimetrov široki in na najvišjih mestih okoli 4 centimetre globoki leseni relief prikazuje bradatega moža, oblečenega v tuniko, čez katero ima ogrnjen plašč. V rokah drži odprto knjigo, v desnici pa držalo meča – na podlagi teh značilnosti gre torej zanesljivo za apostola Pavla. Relief je bil prvotno polihromiran: plašč je bil pozlačen, tunika je bila rdeča, brada in lasje so bili črni. Bolje je ohranjena le polihromacija obraza s še vidnimi naslikanimi zenicami. Ploskovite izdolbene gube in njihova razvrstitev, oblikovanje las in brade ter izrazit obrazni tip s poudarjenimi ličnicami relief umeščajo v zlato obdobje koroških poznogotskih rezbarskih delavnic v začetku

¹ Relief ni bil nikoli restavriran, prejšnja lastnica naj bi ga dala samo premazati z zaščitnim lakom proti lesnim črvom. Zahvaljujem se sedanjemu lastniku za ogled in podatke o provenienci.

1. *Sv. Pavel*, zasebna last

2. Darovanje v templju. Zgornji Tuhinj, župnišče

3. Poklon sv. Treh kraljev. Zgornji Tuhinj, župnišče

16. stoletja. Sv. Pavel je tako – glede na obliko in pozlato – nekdamj krasil praznično stran desnega krila gotskega krilnega oltarja. Na podlagi velikosti reliefa je verjetneje šlo za manjši oltar, vendar ni nujno, da je bil na posameznem krilu pritrjen samo en relief. Če je šlo za manjši oltar, si vsaj osnovno podobo o njegovem videzu lahko ustvarimo ob nekaterih primerih pri nas. Iz tega obdobja se je ohranilo kar nekaj fragmentov in celo dva primera manjšega krilnega oltarja z reliefi celopostavnih svetnikov na notranji strani kril: Andrejev oltar iz Gostec Mojstra Trbojske Marije² in Kancijanov iz Britofa pri Ukanju,³ oba pa sta danes v Narodni galeriji v Ljubljani.

Novoodkriti relief je sicer zelo zanimiv že zaradi umestitve v pomembno, vendar zelo fragmentirano skupino plastik koroške proveniencije na Slovenskem, še posebno dragocenega pa ga dela povezuje z rezbarjem, ki je izdelal reliefa v Zgornjem Tuhinju s Poklonom sv. Treh kraljev in Darovanjem v templju (sl. 2, 3).⁴ Primerjava med sv. Pavlom in Simeonom na reliefu Darovanja v templju kaže identično oblikovanje draperije s ploskimi vdolbenimi gubami, ki se na posameznih mestih mečkajo. Za tega mojstra je značilen tudi zavihelk plašča okoli roke. Identično je modelirana brada, kljub razliki v obliki obraza pa opazimo tudi podobno poudarjene ličnice in neizstopajoče ustnice. Sama oblika obraza v tem primeru ni problematična, saj se, kot je opozorila že Vesna Velkóvrh Bukilica, mojster tuhinjskih reliefov pri moških figurah ni omejeval na en obrazni tip.⁵ Že pri figuri sv. Jožefa na obeh reliefih najdemo sv. Pavlu veliko bližji okrogli obraz. Če k tem primerjavam pritegnemo še bradata kralja iz Poklona, se kljub variacijam posameznih elementov dovolj jasno kažejo skupne osnovne značilnosti teh reliefov (sl. 4, 5, 6).

² Gašper CERKOVNIK, Oltar sv. Andreja iz Gostec in delavnica Mojstra Trbojske Marije, *Umetnostna kronika*, 11, 2006, pp. 2–7 (s starejšo literaturo).

³ Emilijan CEVC, *Gotska plastika na Slovenskem* (Ljubljana, Narodna galerija, 9. 10.–30. 12. 1973), Ljubljana 1973, pp. 159–160, cat. 152, fig. 166; *Gotski krilni oltar iz Britofa pri Ukanju (ob Idriji) = L'altare a battenti di Britof di Ukanje sul fiume Idrija (Judrio)* (Ljubljana, Narodna galerija, 5. 2.–23. 3. 2008), Ljubljana 2008 [zloženska].

⁴ Za opozorilo na relief in atribucijo se zahvaljujem zaslužnemu profesorju dr. Janezu Höflerju. Za koroško plastiko cf. Vesna VELKÓVRH BUKILICA, *Kiparstvo 1490–1520, Gotika v Sloveniji* (Ljubljana, Narodna galerija, 1. 6.–1. 10. 1995, ed. Janez Höfler), Ljubljana 1995, pp. 199–201 in sledeče katalogne enote. Za reliefa: EAD., *Poklon Sv. treh kraljev, Darovanje v templju*, *ibid.*, pp. 211–212, cat. 110 (s starejšo literaturo).

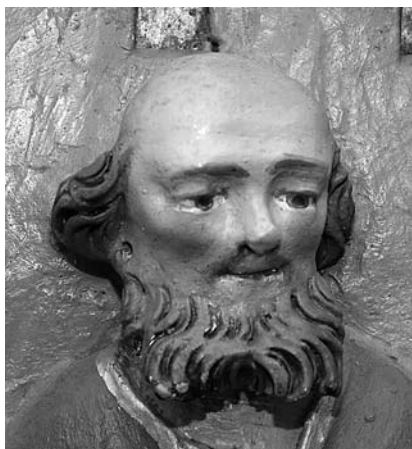
⁵ *Ibid.*, p. 212.

4. *Sv. Pavel*, zasebna last, izrez

5. *Simeon, Darovanje v templju*. Zgornji Tuhinj, župnišče, izrez

6. *Sv. Peter, Darovanje v templju*. Zgornji Tuhinj, župnišče, izrez

Tuhinjska reliefa sta najverjetneje edini ohranjeni ostanek velikega krilnega oltarja tamkajšnje romarske in župnijske cerkve Marijinega vnebovzeta.⁶ Umetnostnozgodovinsko ju je prvi temeljiteje opredelil Emilijan Cevc, ki je takoj prepoznal njuno koroško provenienco in ju povezal z reliefi iz legende o sv. Hemi v Krki na Koroškem, datiral pa ju je v drugo polovico drugega desetletje 16. stoletja.⁷ Tuhinjski mojster naj bi bil avtor posameznih krških reliefov (nastali naj bi okrog leta 1515) in nekaterih drugih del na Koroškem, pripadal pa naj bi delavnici s sedežem v Šentvidu ob Glini (St. Veit a. d. Glan), ki naj bi jo vodil arhivsko izpričani Leonhard Bamstell.⁸ Reliefa je v svoj monumentalni pregled koroških poznogotskih krilnih oltarjev umestil tudi Otto Demus.⁹ Strinjal se je s Cevčevo povezavo s krškimi reliefi, vendar je tuhinjskega mojstra postavil v njihovo nasledstvo. Tem ugotovitvam je sledila tudi Vesna Velkoverh Bukilica, izpostavila pa je pomemben arhivski podatek o velikem oltarju v Marijini cerkvi v Zgornjem Tuhinju, ki je bil naročen pri kamniškem slikarju Vidu pred letom 1507 (tega leta se namreč oltar omenja kot nov).¹⁰ Podatek je sicer prvi objavil Cevc leta 1955 ob vprašanju avtorstva fresk v romarski cerkvi na Sv. Primožu nad Kamnikom (ob zadnji restavraciji je bil poleg letnice odkrit še monogram VF),¹¹ vendar ga nikoli ni upošteval pri analizi teh dveh reliefov. Tako Cevc kot Demus sta dopuščala možnost, da sta bila reliefa v Tuhinjsko dolino prinesena od drugod: glede na podobnost oblačila Marije in njene spremljevalke na Darovanju v templju z redovnicami na krških reliefih naj bi bila prvotno namenjena za neki ženski samostan. Primerjava je vprašljiva že zaradi moderne polihromacije tuhinjskih reliefov. Oblačila na reliefu se v resnici ne razlikujejo od splošnih standardov tistega časa:

⁶ Glede na velikost cerkve, ki so jo dotirali celjski grofje, je bilo to pomembno in posledično premožno romarsko središče že v tem času: Metoda KEMPERL, *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Gorenjska z Ljubljano*, Celje 2011, pp. 298–300, cat. 93.

⁷ Predvsem: Emilijan CEVC, *Poznogotska plastika na Slovenskem*, Ljubljana 1970, pp. 114 ss; CEVC 1973, cit. n. 3. Prvi je reliefa objavil France Stelè in ju datiral v prvo četrtino 16. stoletja oz. okoli leta 1520: France STELÈ, *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*, Ljubljana 1929, p. 247, figg. 139, 140, p. 257.

⁸ CEVC 1970, cit. n. 7, pp. 106 ss.

⁹ Otto DEMUS, *Die spätgotischen Altäre Kärntens*, Klagenfurt 1991, p. 38.

¹⁰ VELKOVERH BUKILICA 1995, cit. n. 4.

¹¹ Emilijan CEVC, Poznogotsko kamnoseštvo v okolici Kamnika, *Kamniški zbornik*, I, 1955, pp. 111–124, 123–124.

oglavnica služabnice z goloboma je bila tedaj enako pogosta tudi med laiki. Tako se zdi veliko bolj smiselna razlaga, ki jo je prva izrecno zapisala Vesna Velkovrh Bukilica, da se omenjeni vir nanaša prav na ta dva reliefa. Cevčeva datacija reliefov v konec drugega desetletja 16. stoletja je torej najmanj desetletje prepozna.

V stroki sicer še vedno ni prišlo do splošnega konsenza o identifikaciji mojstra Vida, monogramista VF, z Mojstrom Kranjskega oltarja,¹² primerjave med slikarskimi deli, pripisanimi temu mojstru, in tu obravnavanimi reliefi pa govorijo v prid tej identifikaciji. Sicer solidno izšolani rezbar v kompozicijah in izvedbi večine figur ne kaže bistvenih odstopanj od praviloma konzervativno usmerjenega sočasnega koroškega kiparstva, vsaj en detajl pa je posebno glede na relativno zgodnji čas nastanka presenetljivo moderen. Ob primerjavi s svetoprimoškimi freskami, katerih prvi del je nastal leta 1504 in kažejo podobne moderne motive, je najverjetnejša razlaga, da jih je rezbar povzel po slikarskih predlogah. Odnos med slikarji in kiparji v poznem srednjem veku še vedno ni povsem raziskan, glede na ohranjene vire pa so projekte za izdelavo krilnih oltarjev pogosto vodili slikarji. Posamezni primeri sicer dokazujejo, da prvenstvo slikarjev pri sklepanju poslov ni nujno pomenilo vodilne vloge pri umetniški zasnovi celotnega oltarja, študija Janeza Höflerja o vplivu Tomaža Beljaškega na rezbarje v njegovi delavnici pa kaže na to, da so obstajali tudi drugačni primeri.¹³ Kot sem že omenil, reliefa v Zgornjem Tuhinju načeloma kažeta dokaj konzervativno podobo, vsaj en detajl pa je glede na domnevno letnico nastanka pred 1507 presenetljivo moderen. To je figura spremljevalca v ozadju Poklona Sv. treh kraljev, ki drži krono najstarejšega kralja (sl. 7). Golobradi mlajši moški je oblečen po najnovejši modi, ki se je v tem času uveljavila v južni Nemčiji. Služabnik z gizdalinsko nagnjeno čepico in srajco s širokim izrezom upravičeno spominja na slavni mladostni avtoportret Albrechta Dürerja (1498, Madrid, Museo del Prado) (sl. 8).

¹² Za identifikacijo cf. predvsem Tomislav VIGNJEVIČ, *Mojster Kranjskega oltarja*, Ljubljana 1996 (s starejšo literaturo); Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji. I. knjiga. Gorenjska*, Ljubljana 1996, passim. Za drugačno mnenje cf. e. g. Ferdinand ŠERBELJ, *Sv. Primož nad Kamnikom*, Kamnik 1995, passim.

¹³ Janez HÖFLER, Bemerkungen zu den Villacher Bildschnitzerwerkstätten des 16. Jahrhunderts, *Neues aus Alt-Villach. Jahrbuch des Stadtmuseums*, 35, Villach 1998, pp. 87–107.

7. Spremljevalec pri poklonu sv. Treh kraljev. Zgornji Tuhinj, župnišče, izrez

8. Albrecht Dürer, *Avtoportret*, 1498. Madrid, Museo del Prado

Ta tip figure pa se pojavlja tudi na freskah pri Sv. Primožu, in to celo ponovno kot spremljevalec ob Poklonu Sv. treh kraljev (sl. 9). Celoten prizor kaže na izredno izobraženost slikarja, saj osnovna kompozicija in posamezni detajli nedvomno sledijo Dürerjevemu lesorezu s tem motivom iz serije Marijino življenje, ki je v celoti v knjižni izdaji izšla šele leta 1511.¹⁴ Grafični list je zanesljivo nastal okrog leta 1503, kar pomeni, da je moral biti naš freskant v neposrednem stiku s takrat najnaprednejšim likovnim centrom v srednji Evropi, torej z delavnico Albrechta Dürerja v Nürnbergu. Zelo podobno figuro najdemo tudi na tabli Kranjskega oltarja, hranjeni na Dunaju – skoraj enako je oblečen domnevni slikarjev avtoportret, umeščen med gledalce mučeniške smrti kranjskih zavetnikov (sl. 10).

Relief sv. Pavla sicer ne kaže tako modernih potez, zanimiva pa so odstopanja od koroške tradicije. Na Koroškem je v tem času sv. Pavel skoraj dosledno upodobljen z mečem v eni in zaprto knjigo v drugi

¹⁴ VIGNJEVIĆ 1996, cit. n. 12, p. 39. Za kronologijo nastanka posameznih lesorezov cf. Anna SCHERBAUM, *Das Marienleben*, in: Rainer SCHOCH, Matthias MENDE, Anna SCHERBAUM, *Albrecht Dürer. Das druckgraphische Werk. Band II. Holzschnitte und Holzschnittfolgen*, München, Berlin, London, New York 2002, pp. 214–279, cat. 166–185.

9. *Spremljevalec pri poklonu sv. Treh kraljev*. Sv. Primož nad Kamnikom, p. c. sv. Primoža in Felicijana, izrez

10. »*Autoportret*«, *Mučeništvo svetnikov*, Kranjski oltar. Dunaj, Österreichische Galerie, izrez

roki, nikoli z odprto knjigo kot tu. Tudi v tem primeru gre verjetno spet za upoštevanje predlog mojstra Vida. Tako tesno sodelovanje med slikarjem in rezbarjem pa je bilo mogoče samo, če sta oba skupaj delala na Kranjskem. Glede na arhivske podatke in analizo slikarskih del mojstra Vida lahko delovanje njegove delavnice umestimo na konec 15. in v prvi dve desetletji 16. stoletja. Začetna letnica za tuhinjskega rezbarja verjetno ne pride v poštev, torej lahko čas nastanka reliefa sv. Pavla postavimo v drugo polovico prvega desetletja ali v drugo desetletje 16. stoletja, okoli leta 1520 se sled za mojstrom Vidom in njegovo delavnico namreč izgubi.¹⁵ Glede na znano provenienco reliefa sv. Pavla in umestitev avtorja v delavnico mojstra Vida lahko delno ugibamo tudi o prvotnem nahajališču reliefa, saj je najverjetneje na podstrešje kmečke hiše v okolici Lukovice pripotoval iz bližnje okolice. Ker so vsa znana dela mojstra Vida oz. Mojstra Kranjskega oltarja nastala po naročilu plemičev in izobraženih klerikov ter meščanov, je tako moralo biti tudi v primeru tega izgubljenega oltarja. Sama Lukovica verjetno ne pride v poštev, nekaj pomembnih opornih točk pa najdemo v njeni okolici. Privlačna je misel, da je bil oltar namenjen cerkvi sv. Luka v Praprečah pri Lukovici, vendar se je njena gradnja začela šele leta 1519,¹⁶ torej v času, ko delavnica mojstra Vida verjetno ni več delovala. Cerkev v Praprečah je bila zelo verjetno ustanova plemiške družine Heričev (Heritsch), ki so imeli svoj sedež na gradu Brdo pri Lukovici in bili kot posestniki Brda tudi patroni tamkajšnje Marijine cerkve. Kot naročniki bi prišli v poštev tudi zaradi svojega kamniškega porekla, oltar pa je bil mogoče naročen prav za cerkev na Brdu, ki je imela v tem času funkcijo grajske kapele.¹⁷ Poleg tega so že v začetku 16. stoletja verjetno stekla prizadevanja, da bi tu uredili romarsko središče, kar bi lahko bil eden od povodov za nastanek

¹⁵ Za arhivske podatke in kronologijo njegovih del cf. VIGNJEVIĆ 1996, cit. n. 12.

¹⁶ Andreja KOS, Arhitektura cerkve sv. Luka v Sp. Praprečah, *Zbornik občine Lukovica 2004. Ob 700-letnici prve pisne omembe Šentvida in Lukovice* (ed. Stanko Pelc), Ljubljana, Lukovica 2004, pp. 100–115, s starejšo literaturo.

¹⁷ Heriči naj bi kasneje postali zagrizeni protestanti, vendar to na naročilo oltarja ni več moglo imeti vpliva; Mitja POTOČNIK, Lastniki gradu Brdo pri Lukovici, *Zbornik občine Lukovica 2004*, cit. n. 16, pp. 59–67, 60. Zaradi časovne zamejitve delovanja delavnice mojstra Vida je manj verjetno, da bi bili naročniki oltarja Lambergi, ki so leta 1522 začeli novogradnjo brdskega dvorca.

oltarja.¹⁸ Vendar o takratni opremi brdske cerkve ne vemo praktično nič, saj je zadnje sledi izbrisala gradnja nove cerkve v 18. stoletju.¹⁹

Novoodkriti relief sv. Pavla tako pomembno dopolnjuje umetnostnozgodovinske predstave o vlogi koroškega poznosrednjeveškega kiparstva, saj dokazuje, da mojstri iz te pomembne umetnostne pokrajine niso samo dobavljali svoja dela na Kranjsko, temveč so tu tudi delali. Povezava reliefov z delavnico kamniškega slikarja Vida, ki ga moramo enačiti s freskantom s Sv. Primoža nad Kamnikom, nam omogoča tudi redke vpogled v delovanje poznogotskih delavnic pri nas. V pomembnih srednjeevropskih centrih izšolani slikar je na Kranjskem našel dovolj prestižnih in donosnih naročil, da si je tu osnoval delavnico, ki je lahko ponudila tudi poslikane in rezljane krilne oltarje. Zato si je priskrbel solidno izšolanega koroškega rezbarja, ki je bil sposoben tako samostojnega dela kot upoštevanja njegovih napotkov.

Viri fotografij: Oddelek za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, fototeka (sl. 1–10).

¹⁸ KEMPERL 2011, cit. n. 6, pp. 143–145, cat. 4; če so bila ta prizadevanja, kot dopušča Metoda Kemperl, reakcija lokalnih cerkvenih veljakov na spreobrnitev Heričev v protestantizem, bi naročilo oltarja zopet padlo preveč na konec dvajsetih let.

¹⁹ Ibid. Od starejše opreme se je ohranil samo še gotski kip sedeče Marije z Jezusom v Narodni galeriji v Ljubljani, ki je nastal sredi 15. stoletja in upravičeno velja za enega od najkakovostnejših primerov svojega tipa pri nas, vendar ga z reliefom ne moremo povezati; Samo ŠTEFANAC, Sedeča Marija z detetom, *Gotika v Sloveniji* 1995, cit. n. 4, pp. 191–192, cat. 91.

GOTHIC RELIEF OF ST PAUL: A NEWLY DISCOVERED WORK OF A CARVER OF ZGORNJI TUHINJ RELIEFS AND MASTER VEIT WORKSHOP FROM KAMNIK

Summary

Recently a late Gothic relief of St Paul was discovered in a private collection, which can be attributed to the Carinthian carver of two reliefs in Zgornji Tuhinj. The attribution is confirmed by the shape of the folds, the execution of the beard, and the basic features of the face. According to the preserved archival source, the reliefs depicting "Presentation in the Temple" and "Epiphany" in Zgornji Tuhinj were made before 1507 in the workshop of the painter Veit in Kamnik, who can be identified as the artist of the important frescoes in the church of St Primus above Kamnik, and as the Master of the Krainburg Altar. The frescoes reveal that he was a very knowledgeable painter and probably maintained direct contact with the workshop of Albrecht Dürer in Nuremberg. This close contact is also evident in the fashionably dressed accompanying figure in Epiphany, which can be also found in the Epiphany relief from Tuhinj. The carver obviously used models supplied by Master Veit, which is probably also the case for the relief of St Paul, which differs from the type prevalent in Carinthia. Consequently, it can be surmised that at the time the carver worked in Carniola and was not based in one of Carinthia centres. Like Tuhinj reliefs, which are remnants of a high altar of an important pilgrimage church, the relief of St Paul is probably a remnant of a wing altar for an important patron, and was made in the second half of the first or in the second decade of the 16th century. Because the relief was found near Lukovica, the patrons were maybe the noble family of Herichsh, and the original altar stood in the church of the Blessed Virgin in Brdo near Lukovica.

Captions:

1. *St Paul*, private collection
2. *Presentation in the Temple*, Upper Tuhinj, rectory
3. *Epiphany*, Upper Tuhinj, rectory
4. *St Paul*, private collection, detail
5. *Simeon*, *Presentation in the Temple*, Upper Tuhinj, rectory, detail
6. *St Peter*, *Presentation in the Temple*, Upper Tuhinj, rectory, detail
7. *Accompanying figure*, *Epiphany*, Upper Tuhinj, rectory, detail
8. Albrecht Dürer, *Self-portrait*, 1498, Madrid, Museo del Prado
9. *Accompanying figure*, *Epiphany*, Sv. Primož nad Kamnikom, church of St Primus and Felician, detail
10. "*Self-portrait*," *Martyrdom of Saints*, Krainburg Altar, Vienna, Österreichische Galerie, detail